

mjr dr Jerzy Prochwicz

KG SG w Warszawie

WOJSKO POLSKIE W OCHRONIE GRANIC POLSKI
(w pięćdziesiątą rocznicę objęcia ochroną granic
przez jednostki 2 Armii WP)

Zakończenie działań wojennych w maju 1945 r. postawiło przed Rządem Tymczasowym Rzeczypospolitej Polskiej¹ kwestię ochrony nowo kształtujących się granic. Szczególnie pilną ze względów politycznych, stawała się sprawa zorganizowania ochrony granicy zachodniej i południowej.

Polska odzyskawszy na zachodzie utracone niegdyś ziemie, natychmiast podjęła wysiłki nad ich zorganizowaniem administracyjnym, zasiedleniem i zagospodarowaniem. Prace te podjęte jeszcze przed zapadnięciem ostatecznych decyzji międzynarodowych, co do zasięgu i przebiegu granic, miały charakter tworzenia faktów dokonanych, mających wzmocnić polskie żądania rewindykacyjne i zarazem pokazać zdolności organizacyjne i możliwości szybkiego zagospodarowania tych ziem.² Ważną rolę miało spełniać zarówno ze względów politycznych, jak i psychologicznych, jak najszybsze obsadzenie linii rzeki Odry i Nysy Łużyckiej strażnikami polskimi wraz z ustawieniem polskich słupów granicznych.³

Realizację zadania zorganizowania ochrony granic, wobec braku przygotowanej do tego celu formacji otrzymało Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego (NDWP). W konsekwencji dowódca Wojska Polskie-

¹ Rząd Tymczasowy Rzeczypospolitej Polskiej utworzony został na mocy ustawy Krajowej Rady Narodowej 31.XII.1944 r. w drodze przekształcenia Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego. Istniał do 28.VI.1945 r. Premierem był Edward Osóbka-Morawski.

² 14 marca 1945 r. dekretem Rady Ministrów ziemie zachodnie i północne podzielone zostały na cztery okręgi administracyjne. Archiwum Akt Nowych (AAN), Protokoły posiedzeń Rządu Tymczasowego, t. I.

³ H Dominiczak, *Granice państwa i ich ochrona na przestrzeni dziejów 966-1996*, Warszawa 1997, s. 335.

go, marszałek Polski Michał Rola-Żymierski⁴ rozkazem nr 00264/OP z dnia 17.V.1945 r.⁵ polecił powracającej do kraju po zakończeniu działań wojennych na terenie Czechosłowacji 2 armii WP zorganizowanie ochrony zachodniej granicy Polski poprzez obsadzenie wschodniego brzegu rzeki Odry, od jej ujścia aż po Wrocław, a następnie wzdłuż rzeki Bystrzycy i dalej na południe do granicy z Czechosłowacją, w rejonie Głuszycy. Odcinek ten miała 2 armia WP objąć pięcioma dywizjami piechoty w pełnym składzie, a mianowicie 5, 7, 8, 10 i 12.⁶

Dowódca 2 armii WP, gen. dyw. Karol Świerczewski po otrzymaniu rozkazu naczelnego dowódcy WP, rozkazem wewnętrznym nr 17 z dnia 19.V.1945 r.⁷ nakazał podległym związkom taktycznym, dokonać odpowiednich przegrupowań i z dniem 20 maja rozpocząć obsadzanie przydzielonych odcinków granicznych, a 10 czerwca⁸ przystąpić do pełnienia służby ochronnej. Dywizjom wyznaczono następujące odcinki:

- 12 DP – ujście rzeki Odry – (wył.) Gryfino; miejsce postoju dowództwa – Goleniów,
- 5 DP – Gryfino - (wył.) Słubice; miejsce postoju dowództwa – Myślibórz,
- 8 DP – Słubice – (wył.) Nowa Sól; miejsce postoju dowództwa – Świebodzin,
- 7 DP – Nowa Sól – (wył.) Wołów; miejsce postoju dowództwa – Wschowa,

⁴ Prawdziwe nazwisko Łyżwiński.

⁵ Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), III-1-1, s. 167-169. *Organizacja i działania bojowe LWP w latach 1943-1945. Wybór materiałów źródłowych*, t. III, Warszawa 1965, s. 1000; K. Kaczmarek, *Druga Armia WP*, Warszawa 1978, s. 648.

⁶ 12 DP, która nie brała udziału w wojnie, weszła w skład 2 armii WP na podstawie rozkazu naczelnego dowódcy WP nr 00264/OP z dn. 17.V.1945 r., w miejsce 9 DP, która przeszła do dyspozycji naczelnego dowódcy WP i skierowana została do Rzeszowa. *Organizacja i działania...*, t. III, s. 1001; E. Ginalski, E. Wysokiński, *Dziwiąta drezdńska. Z dziejów 9 Drezdeńskiej Dywizji Piechoty (1944-1947)*, Warszawa 1984, s. 247.

⁷ CAW, III-5-167, s. 161; K. Kaczmarek, *Druga Armia ...*, s. 649. Rozkazy o obsadzeniu poszczególnych odcinków granicy przez dywizje WP, CAW, III –60–5, s. 49-52; CAW, III –60–8, s. 82.

⁸ W 1955 r. dzień 10 czerwca został przyjęty w Wojskach Ochrony Pogranicza jako święto.

– 10 DP – Wołów – Police ⁹; miejsce postoju dowództwa – Wrocław.

Dowództwo 2 armii WP, na które nałożono obowiązek kierowania ochroną granicy i ogólnego nad nią nadzoru, rozlokowało się w Poznaniu.

Dywizje po osiągnięciu nakazanych rejonów miały obsadzić oddziały garnizonami, a następnie systemem patroli, służby garnizonowej i wartowniczej pełnionej w węzłowych punktach komunikacyjnych i poszczególnych miejscowości, dokonywać kontroli ruchu osobowego i pojazdów, czuwać nad bezpieczeństwem ludności oraz „przeprowadzić... rekonesans wschodniego brzegu Odry od ujścia do m. Kosarzyn, celem ustalenia granicy”.

Postawione dywizjom zadania sprowadzały się – generalnie rzecz biorąc – do zamknięcia i objęcia kontrolą, w oparciu o odrzańsko-bystrzycką rubież, wszystkich możliwych do wykorzystania dróg, przepraw i węzłów kolejowych, w celu niedopuszczenia do powrotu na zajmowane obszary ludności niemieckiej, która ewakuowała się z wojskiem hitlerowskim, a także dla „zahamowania przechodzenia lub przejazdu pojedynczych osób albo grup z terenów Polski na zachód bez specjalnych zezwoleń”.¹⁰

Zawarte w rozkazie NDWP nr 00264/OP regulacje prawne, były pierwszym aktem prawa wewnętrznego w zakresie ochrony granic państwa. Nie mniej istotnym faktem było obsadzenie linii rzek Odry i Bystrzycy, z pozostawieniem poza rubieżą ochrony Ziemi Lubuskiej oraz części Dolnego Śląska. Wynikało to z braku uzgodnień, co do przebiegu granicy zachodniej w części południowej.

Na początku trzeciej dekady maja dywizje piechoty 2 armii WP osiągnęły nakazane rejonu i przystąpiły do bezpośrednich przygotowań

⁹ Miejscowość położona na terytorium Czech, ok. 15 km na południe od obecnej linii granicznej. Wymienienie m. Polic w rozkazie dla określenia zasięgu działania 10 DP wskazuje na brak dostatecznej wiedzy, co do rozgraniczeń terytorialnych między Polską i ówczesną Czechosłowacją.

¹⁰ Zgodnie z rozkazem nr 00264/OP z dn. 17.V.1945 r. prawo wydawania tego rodzaju zezwoleń otrzymali: dla osób wojskowych – szef Sztabu Głównego WP, I wiceminister obrony narodowej oraz dowódcy 1 i 2 armii WP; dla osób cywilnych – zainteresowane ministerstwa w postaci pisemnych delegacji służbowych.

związanych z rozpoczęciem pełnienia służby ochronnej w przydzielonych pasach działania. Najwcześniej, bo już 22 maja 1945 r., zameldowały o objęciu wyznaczonych odcinków 8 i 10 DP.¹¹ Dowództwo 2 armii WP, mając na względzie przygotowanie dywizji do zupełnie nowych zadań, poleciło pismem nr 0525 z dn. 26.V.1945 r.¹² przyjąć w procesie szkolenia nowe cele i formy działania operacyjno-szkoleniowe, niezbędne w wypełnianiu zadań w zakresie ochrony i zabezpieczenia granic. Intensywna działalność dywizji w zakresie przygotowań do wykonania zadań związanych z objęciem służby granicznej na wyznaczonych odcinkach została jednak już wkrótce przerwana rozkazem Naczelnego Dowódcy WP nr 0283 z dnia 25.V.1945 r. nakazującym przegrupowanie dywizji w celu zabezpieczenia południowej części granicy zachodniej.

Rozkaz ten, wynikający z ostatecznego sprecyzowania stanowiska rządu polskiego, co do przebiegu linii granicznej na obszarze dolnośląskim zawierał nakaz bezzwłocznego przesunięcia jednostek wojskowych z dotychczas zajmowanych pozycji wzdłuż środkowej Odry i Bystrzycy na zachód – na rubież Nysy Łużyckiej. Pociągało to za sobą konieczność przegrupowania w nowe rejon 7, 8 i 10 DP.

Dowódca 2 armii WP, gen. dyw. K. Świerczewski, rozkazem nr 18 z dn. 27.V.1945 r.¹³ zmienił dotychczasową dyslokację związków taktycznych, polecając im obsadzić wschodni brzeg rzeki Odry i Nysy Łużyckiej w następujących pasach działania:

- 12 DP – wybrzeże Bałtyku w rejonie Kamienia Pomorskiego – ujście rzeki Rurzycy do Odry; miejsce postoju dowództwa – Stargard Szczeciński,
- 5 DP – ujście Rurzycy do Odry – ujście Nysy Łużyckiej do Odry; miejsce postoju dowództwa – Krzeszyce,

¹¹ J. Ławski, *Ochrona Granic Polski Ludowej 1945-1948*, Warszawa 1974, s. 72. Nie obsadzono przydzielonych rejonów dwóch batalionów 29 pp 10 DP, bowiem znajdowały się one po stronie czechosłowackiej; Meldunek dowódcy 10 DP, nr 46 z 22.V.1945 r.; CAW, III-5-30, s. 20.

¹² CAW, III-5-167, s. 167.

¹³ CAW, III-5-167, s. 169; J. Ławski, op. cit., s.73; H. Dominiczak, *Zarys historii Wojsk Ochrony Pogranicza 1945-1985*, Warszawa 1985, s.36.

- 8 DP¹⁴ – ujście Nysy Łużyckiej do Odry – Mużaków¹⁵; miejsce postoju dowództwa – Lubsko,
- 7 DP – Mużaków – Kopaczów; miejsce postoju dowództwa – Lubań Śląski,
- 10 DP – Kopaczów – Łomnica Sudecka; miejsce postoju dowództwa – Jelenia Góra.

Obsadzenie nowych pasów działania przez dywizje miało rozpocząć się z dniem 28.V.1945 r. z zachowaniem uprzednio wyznaczonego terminu, tj. 10 czerwca rozpoczęcie pełnienia służby granicznej. Dywizjom powierzono pasy działania szerokości 100-180 km, nakazano przydzielić pułkom piechoty odcinki granicy państwowej i zorganizować ochronę granicy systemem placówek, nazywanych też strażnicami, które miały stanowić podstawowe ogniwo organizujące służbę ochronną. Ponadto otrzymały one zadanie rozbudowania w swoich pasach działania rubieży obrony ciągłej, głębokości 6-8 km, względnie odpowiedniego adaptowania dla potrzeb ochrony granicy pozostałych po działaniach wojennych okopów, schronów, rowów strzeleckich, stanowisk broni maszynowej, punktów obserwacyjnych.

Dywizje mimo krótkiego czasu na wykonanie wydanego rozkazu, jak wynika z analizy meldunków na przełomie maja i czerwca, osiągnęły wyznaczone pasy działania oraz w nakazanym terminie objęły ochroną przydzielone im odcinki graniczne.¹⁶

Wprowadzona rozkazem dowódcy 2 armii WP dyslokacja dywizji w celu zabezpieczenia granicy zachodniej i częściowo południowo-zachodniej wzdłuż Odry i Nysy Łużyckiej została usankcjonowana rozkazem naczelnego dowódcy WP nr 00304/OP z dn. 3.VI.1945 r.¹⁷, który określał w sposób szczegółowy linie rozgraniczenia między dywizjami

¹⁴ 8 DP obsadzała wyznaczony pas działania do 12.VI.1945 r. W tym dniu swój pas działania przekazała 11 DP, która weszła w skład 2 armii WP. Rozkaz bojowy nr 50 dowódcy 8 DP z dn. 10.VI.1945 r. CAW, 8 DP, III-101, t. 1, s. 117; S. Rzepki, *8 Dywizja Piechoty. Z dziejów 8 Drezdeńskiej Dywizji Piechoty im. Bartosza Głowackiego*, Warszawa 1970, s. 289.

¹⁵ Obecna nazwa Łęknica.

¹⁶ Meldunki operacyjne: 5 DP z dn. 2.VI.1945 r., CAW, III-5-229, s. 180.; 8 DP z dn. 30.V.1945 r., CAW, III-5-27, s. 4.; 10 DP z dn.1.VI.1945 r., CAW, III-127-7, s. 58.

¹⁷ CAW, III-1-36, s. 206; J. Ławski, op. cit., s.73.

i precyzował dla nich nowe zadania. Powyższy rozkaz dotarł do zainteresowanych dywizji już po ich przegrupowaniu w nowe rejony i rozpoczęciu pełnienia służby granicznej.

10 czerwca 1945 r. wszystkie dywizje wyznaczone do ochrony zachodniej i częściowo południowo-zachodniej granicy rozpoczęły pełnienie służby. W tym też dniu naczelny dowódca WP wydał rozkaz nr 0326/OP¹⁸, w którym zobowiązywał dowódcę 2 armii WP do wykonywania przez podległe mu dywizje ścisłej kontroli ruchu osobowego, towarowego i tranzytowego; zamknięcia wiodących przez granicę dróg, przepraw i przejazdów kolejowych, by nie dopuścić do przekroczenia granicy przez osoby nieuprawnione, zwłaszcza przez Niemców, a wyznaczonych miejscach zorganizować kontrolne punkty przyjęcia (KPP), których zadaniem miało być przyjmowanie obywateli polskich i państw sojuszniczych, jeńców wojennych i więźniów hitlerowskich obozów, powracających z wojennej tułaczki.

Dowódca 2 armii WP realizując rozkaz nr 0326, rozkazem nr 109 z dn. 14.VI.1945 r.¹⁹ nakazał zorganizowanie na granicy zachodniej i południowo-zachodniej pięciu KPP (po jednym w dywizji):

- 12 DP – w Zielonowie (koło Stargardu Szczecińskiego),
- 5 DP – w Słońsku (na wschód od Kostrzyna), 11 DP – w Tuplicach,
- 7 DP – w Isarzewicach (na zachód od Lubania), 10 DP – w Jeleniej Górze.

Zorganizowane KPP, jak określił dowódca 2 armii WP gen. dyw. K. Świerczewski, miały być „przedpokojem do kraju dla wszystkich. U rodaków naszych powracających z kilkuletniego wygnania i poniżenia przedpokój ten urasta do świątyni, której progi przekraczają z drżącym sercem”²⁰.

Utworzenie kontrolnych punktów przyjęcia zakończyło pierwszy etap organizacji ochrony zachodniej i częściowo południowo-zachodniej granicy państwa przez liniowe jednostki WP. Nie objęte zostały ochroną granica wschodnia, północna i wybrzeże morskie.

¹⁸ CAW, III-5-36, s. 232.

¹⁹ CAW, III-5-170, s. 55.

²⁰ CAW, III-5-171, s. 55. J. Ławski, op. cit., s. 84.

Doświadczenia pierwszych dni wskazywały, że konieczne jest wzmocnienie jednostek pełniących służbę wzdłuż Nysy Łużyckiej, która nie stwarza większych przeszkód dla jej przejścia w bród. Fakt ten usiłowaliśmy wykorzystać grupy niemieckich uciekinierów i przesiedleńców, próbujących przedostawać się na opuszczone przedtem tereny, a także działające na tych obszarach dywersyjne organizacje pohitlerowskie.

W tej sytuacji zadanie zabezpieczenia granicy Polski wzdłuż zachodniego brzegu Nysy Łużyckiej NDWP powierzył ześrodkowanej na zachodnim brzegu Odry między Frankfurtem a Bad Fienwalde 1 armii WP.²¹ W ten sposób zapoczątkowany został drugi etap organizacji ochrony granic państwa. Dowódca 1 armii WP gen. broni Stanisław Popławski wykonując polecenie rozkazem bojowym nr 00151 z dn. 14.VI.1945 r.²² nakazał 2 i 6 DP zamknąć zachodnią granicę Polski na lewym brzegu Nysy Łużyckiej, od jej ujścia do Odry do granicy z Czechosłowacją w rejonie Zittau. Wspomniane dywizje w myśl rozkazu obsadzić miały do dnia 17.VI. (2DP) i 19.VI. (6 DP) następujące odcinki:²³

- 2 DP – ujście Nysy Łużyckiej do Odry – Priebus; miejsce postoju dowództwa – Cottbus,
- DP – Priebus – Zittau; miejsce postoju dowództwa – Lobau.

Zadanie jakie 2 i 6 DP otrzymały brzmiało:

- nie dopuścić do przenikania pojedynczych osób oraz grup ludności niemieckiej na wschód od wyznaczonych pasów działania,
- nawiązać łączność z oddziałami 2 AWP na prawym brzegu Nysy Łużyckiej²⁴,
- przeprowadzić rekonesans na swoich odcinkach celem ustalenia miejsc rozwinięcia strażnic i możliwych przepraw przez rzekę Nysę Łużycką,
- na strażnicach zaporowych (każdej dywizji) mieć po dwa pułki, a jeden pułk w odwodzie dywizji rozlokowany w pobliżu sztabu.

Tak, więc w drugiej połowie czerwca 1945 r. granicę zachodnią na wschodnim brzegu Odry i Nysy Łużyckiej ochraniały dywizje piechoty

²¹ Rozkaz bojowy Sztabu 1 AWP nr 00150 z dn. 12.V.1945 r. CAW, III- 4 -16.

²² CAW, III- 4 -15, s. 8.

²³ Ibidem.

²⁴ Tj. z 7 i 11 DP.

(12, 5, 11 i 7) 2 armii WP a na zachodnim brzegu Nysy Łużyckiej dywizje piechoty (2, 6) 1 armii WP. Część granicy południowo-zachodniej ochraniała od 1.VI.1945 r. 10 DP²⁵ 2 armii WP.

Obsadzenie granicy zachodniej i części południowo-zachodniej wojskiem polskim miało ogromne znaczenie polityczne i psychologiczne, z uwagi na zbliżającą się konferencję szefów rządów wielkich mocarstw w Poczdamie i bez wątpienia wpłynęło na ostateczne postanowienia konferencji w kwestii ziem zachodnich.

Po obsadzeniu granicy zachodniej i niewielkiego odcinka granicy południowo-zachodniej przystąpiono do organizacji ochrony granicy południowej.

Sprawa zabezpieczenia granicy południowej miała szczególne znaczenie z uwagi na fakt, że granica z Czechosłowacją była nie w pełni uregulowana, co powodowało nieporozumienia i kontrowersyjne stanowiska obu stron wobec niektórych spornych obszarów przygranicznych w rejonie Śląska Cieszyńskiego, Ziemi Kłodzkiej i Raciborskiej.

Władze Czechosłowacji stosując metodę faktów dokonanych wzorem z 23.I.1919 r.²⁶ wysłały 10.VI.1945 r. jednostki wojskowe wzmocnione czołgami na tereny powiatu raciborskiego, zajmując m.in. stację kolejową Chałupki położoną na linii Bogumin-Racibórz.²⁷ Kierujący akcją oficer czechosłowacki nie ukrywał, że zamierza obsadzić tereny aż do Odry. Wraz z wojskami pojawili się także czescy kolejarze.²⁸ W następnych dniach milicja czeska korzystając z faktu braku ochrony granicy weszła na głębokość 10-12 km w granice Dolnego Śląska, zajmując szereg miejscowości w powiecie kłodzkim i bystrzyckim. 15 czerwca 1945

²⁵ Meldunek operacyjny 10 DP z dn. 1.VI.1945 r. CAW, III-127-7, s. 58. 10 DP na podstawie rozkazu NDWP nr 00370/OP z dn. 29.VI.1945 r. z dniem 1.VII.1945 r. weszła w skład 1 armii WP. CAW, III-1-36, s. 286; S. Rzepki, op. cit., s. 290.

²⁶ 23.I.1919 r. Czechosłowacja gwałcą umowę zawartą 5.XI.1918 r. między Radą Narodową Śląska Cieszyńskiego a Narodnim Wyborem pro Slezsko z Ostrawy o rozgraniczeniu tego terenu na część polską i czeską według zasady narodowościowej, dokonała zbrojnego najazdu na polską część Zaolzia.

²⁷ M. K. Kamiński, *Polsko-czechosłowackie stosunki polityczne przed konferencją trzech mocarstw w Poczdamie (maj-czerwiec 1945)*, Zeszyty Problemowe „Myśli Niezależnej”, nr 1, Historia, Warszawa 1986, s. 28.

²⁸ *Ibidem*.

roku do Kłodzka wjechał czeski pociąg pancerny²⁹. Na obszarach zaolziańskich władze Czechosłowacji jednostronnie ustanowiły swoją administrację, prowadząc jednocześnie politykę represji i szykan wobec ludności polskiej.

W tej niezwykle skomplikowanej i napiętej sytuacji na polecenie Prezydenta Krajowej Rady Narodowej Bolesława Bieruta, minister obrony narodowej i naczelny dowódca WP rozkazem operacyjnym nr 00333/OP z dn. 12.VI.1945 r.³⁰ nakazał dowódcy 1 korpusu pancernego gen. bryg. Józefowi Kimbarowi obsadzić odcinek granicy polsko-czechosłowackiej z roku 1937 od Prudnika do Cieszyna. „Oddziały czeskie – głosił rozkaz – które przekroczyły tę linię okrążyć i rozbroić możliwie bez przelewu krwi”.³¹

Odpowiednie działania podjęły także organy administracji lokalnej. Pełnomocnik rządu na Dolny Śląsk Stanisław Piastowski, urzędujący wówczas w Legnicy przekazał do dyspozycji swego zastępcy, ppłk. Kazimierza Orczykowskiego, oddziały Straży Przemysłowej w sile około 500 ludzi z zadaniem zabezpieczenia południowej i zachodniej granicy powiatów kłodzkiego i bystrzyckiego.³²

Rząd czechosłowacki mimo widocznych oznak determinacji strony polskiej w spornych sprawach granicznych nadal stał na stanowisku „...zmian granicznych na korzyść Czechosłowacji już nie tylko w rejonie Kłodzka, ale także Głubczyc i Raciborza. Krok taki motywował względami bezpieczeństwa państwa i nie wykluczał rektyfikacji granicznych także na innych odcinkach, gdzie podobne względy strategiczno-obronne będą to uzasadniały”.³³

²⁹ „Rzeczpospolita” z dn. 16.VI.1945.

³⁰ CAW, III-1-36, s. 254.

³¹ AAN, Zespół KC PZPR, p. 133, t. 576/1.

³² Wojewódzkie Archiwum Państwowe – Wrocław (dalej: WAPWr) Zespół: Urząd Wojewódzki (dalej: UW), VI/262. s. 56. Pismo S. Piaskowskiego do ppłk. K. Orczykowskiego przydzielające mu do dyspozycji Straż Przemysłową nosi datę 15.VI.1945 r. Przydzielona Straż Przemysłowa już od rana 14.VI.1945 r. wyjeżdżała zarówno z Legnicy, Wrocławia, jak i innych miejscowości położonych w pobliżu powiatów kłodzkiego i bystrzyckiego. Ibidem, s. 57-57a.

³³ T. Marczak, *Graniczne problemy w stosunkach Polsko-Czechosłowackich [w:] Granica zachodnia w polskiej polityce zagranicznej w latach 1944-1950*, Wrocław 1995,

Wobec takiej postawy pełniący czasowo obowiązki premiera i ministra spraw zagranicznych marszałek M. Rola-Żymierski³⁴ 16.VI.1945 r. wydał rozkaz, w którym stwierdzał, „rząd polski zdecydowany jest siłą zająć Zaolzie, aby dać ochronę ludności polskiej, prześladowanej przez Czechów”.³⁵ Rozkaz nakazywał przygotować się jednostkom 1 Korpusu Pancernego wzmocnionym 16 brygadą pancerną do przekroczenia Olzy i zajęcia linii, skorygowanej rozkazem z dnia 17.VI.1945 roku – opartej o linię przyjętą 5.XI.1918 r.

O podjętych przez siebie krokach poinformował przebywające wówczas w Moskwie kierownictwo rządu. Powiadomił je też o tym, że 18 czerwca wojska polskie przekroczą granicę na Olzie, by zająć Śląsk Zaolziański. Rozpoczęcie działań miało nastąpić na jego osobisty rozkaz lub dowódcy wojsk pancernych WP gen. broni Dymitrija Mostowienki. O zamierzonych działaniach wojsk polskich marszałek M. Rola-Żymierski polecił powiadomić dowódcę 4 Frontu Ukraińskiego, dowódcę pogranicznych wojsk radzieckich i dowódcę garnizonu czeskiego w Morawskiej Ostrawie.

17 czerwca 1945 r. na zajmowane przez Polskę tereny Śląska Cieszyńskiego wkroczyły pierwsze jednostki 1 Korpusu Pancernego. Wraz z nimi do Cieszyna przybył marszałek M. Rola-Żymierski i wojewoda śląsko-dąbrowski gen. dyw. Aleksander Zawadzki. Tego samego dnia, szef sztabu 4 frontu ukraińskiego gen. płk. Andriej Sandałow wysłał do dowódcy 1 Korpusu Pancernego gen. bryg. J. Kimbarowi telegram następującej treści: „Komendant frontu rozkazał nie podejmować żadnych działań w celu przekroczenia granicy polsko-czechosłowackiej”.³⁶

Historia CXXIII, s. 458. Powyższe stanowisko rządu czechosłowackiego zostało przedstawione 13.VI.1945 r. w wystąpieniu radiowym wiceministra spraw zagranicznych Vladimira Clementisa. Ibidem.

³⁴ Wobec wyjazdu delegacji Rządu Tymczasowego z premierem E. Osóbką-Morawskim, wicepremierem Władysławem Gomułą na czele, 13.VI.1945 r. do Moskwy na konferencję dotyczącą utworzenia Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej oraz spóźnionej nieobecności ministra spraw zagranicznych Wincentego Rzymowskiego, Rada Ministrów powierzyła czasowe pełnienie funkcji premiera i ministra spraw zagranicznych marszałkowi M. Roli-Żymierskiemu.

³⁵ AAN, Zespół KC PZPR, p. 133, t. 576/1.

³⁶ Ibidem.

Delegacja rządowa przebywająca w Moskwie o zamierzonych działaniach na Zaolziu natychmiast powiadomiła Stalina i Mołotowa. Następnego dnia na spotkaniu z polską delegacją rządową Stalin odradził podejmowanie działań zbrojnych twierdząc, że problem powinien być rozwiązany środkami pokojowymi. Sugestia została przyjęta i za kilka dni w Moskwie doszło do rokowań polsko-czechosłowackich.

W ten sposób sytuacja na polsko-czeskim pograniczu powoli uspokoiła się. Tym bardziej, że już 15.VI.1945 oddziały czechosłowackie rozpoczęły wycofywanie się z zajętych terenów powiatu raciborskiego. Także na terenach powiatów kłodzkiego i bystrzyckiego jednostki czeskie do dnia 19.VI.1945 wycofały się z zajętych miejscowości.³⁷

Jednostki 1 Korpusu Pancernego po przegrupowaniu, siłami 1 brygady piechoty zmotoryzowanej, 3 i 4 brygady pancernej oraz 2 pułku moździerzy obsadziły wyznaczony odcinek, przystępując do pełnienia służby granicznej.³⁸ Sztab korpusu rozlokował się w Rybniku.

Odcinek graniczny od Cieszyna do Jabłonki przejął 10 pułk Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego (KBW).³⁹ Dowództwo pułku stacjonowało w Żywcu. Tak, więc do końca czerwca 1945 r. obsadzono także częściowo granicę południową na odcinku od Kopaczowa do Jabłonki siłami 10 DP, 1 Korpusu Pancernego i 10 pułku KBW.⁴⁰

³⁷ Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych (dalej: AMSZ), z. 6, t. 135, w. 8, s. 50.

³⁸ W związku z przystąpieniem jednostek 1 Korpusu Pancernego do pełnienia służby granicznej, w wydawanej przez korpus gazecie pt. „Pancerni” zamieszczono szereg artykułów wyjaśniających zadania w ochronie granic państwa. „Pancerni” nr 133 z dn. 30.VI.1945 r. artykuł, pt.: *Objęliśmy straż na granicach Macierzy*; J. Ławski, s. 77.

³⁹ KBW był dwukrotnie powoływany do życia. Po raz pierwszy został powołany do życia uchwałą Rady Ministrów Rządu Tymczasowego RP z dn. 26.III.1945 r., która nakazywała Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego sformowanie KBW w terminie do dn. 1 maja 1945 r. Odpis uchwały Rady Ministrów RP z dn. 26.III.1945 r. [w:] M. Jaworski, *Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego 1945-1965*, Warszawa 1984, załącznik nr 1, s. 302. W związku z niezadowolającymi wynikami organizacji KBW przez Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Rada Ministrów Rządu Tymczasowego po raz drugi uchwałą z dn. 24.V.1945 r. powierzyła misję formowania KBW MON. Odpis uchwały Rady Ministrów RP z dn. 24.V.1945 r. [w:] M. Jaworski, op. cit., załącznik nr 2, s. 303.

⁴⁰ Wobec powyższego nieuzasadnione jest twierdzenie J. Ławskiego [w:] *Ochrona granic...*, s. 78 „...w ciągu maja i czerwca zabezpieczono południową granicę Polski na ca-

Również w tym czasie zapadła decyzja o przejęciu od jednostek radzieckich Wojsk Ochrony Pogranicza ochranianego przez nich odcinka od Jabłonki do stacji Użok (styk granicy południowej z granicą wschodnią).⁴¹

W związku z powyższym naczelny dowódca WP, rozkazem nr 0345 z dn. 19.VI.1945 r.⁴², zadanie ochrony tego odcinka powierzył 8 DP, która po przekazaniu ochranianego odcinka granic nad Nysą Łużycką (ujście Nysy Łużyckiej do Odry – Mużaków) w dniu 12.VI.1945 r. 11 DP, została podporządkowana NDWP. Zgodnie z rozkazem, dywizja miała ześrodkować swe siły w rejonie Krosna i Sanoka do dnia 15.VII.1945 r., po czym miała przystąpić do obsadzania granicy polsko-czechosłowackiej w pasie o szerokości 282 km – od (wył) m. Piwniczna do stacji Użok.⁴³

Nim doszło do przejścia przez dywizję wyznaczonego odcinka granicy polsko-czechosłowackiej, naczelne dowództwo WP mając do dyspozycji z dniem 5.VII.1945 r. podporządkowaną mu 1 armię WP⁴⁴ wprowadziło modyfikację dotychczasowych ustaleń organizacyjno-terytorialnych w strukturze ochrony granicy państwa.

Naczelne dowództwo WP rozkazem nr 00370/OP z dn. 29.VI.1945 roku⁴⁵ nakazało dowódcy 1 armii WP zluzowanie obsadzającego część granicy południowej 1 Korpusu Pancernego i 10 pułku KBW oraz obsadzenie całej granicy południowej aż po granicę ze Związkiem Radzieckim.

1 Armia WP mając w swym składzie włączone na mocy powyższego rozkazu 8, 10 i 13 DP oraz przybyłe z terenu Niemiec 2 i 6 DP, z po-

łej jej długości siłami 1 korpusu pancernego, 8 i 10 dywizji piechoty oraz pułku KBW., Stwierdzenie to zostało także powtórzone przez H. Dominiczaka [w:] *Zarys historii...*, s. 38.

⁴¹ Radzieckie oddziały Wojsk Ochrony Pogranicza przejęły ochronę granicy radziecko-polskiej z dniem 1.VIII.1944 r. *Pograniczne wojska SSSR w gody Wielkiej Ojczyźnianej wojny 1942-1945. Sbornik dokumentów i materiałów*, Moskwa 1976.

⁴² CAW, III-1-36, s. 206.

⁴³ CAW, III-1-36, s. 260; S. Rzepki, op. cit., s.290.

⁴⁴ 1 armia WP została wyłączona ze składu 1 Frontu Białoruskiego 28.VI.1945 r. na mocy telegramu Naczelnego dowództwa Armii Czerwonej nr 14096 z dn.28.VI.1945, CAW, III-1-36, s. 286-288.

⁴⁵ CAW, III-1-36, s. 286.

czątkiem lipca rozpoczęła przegrupowanie w nowe rejony działań. Rozkaz NDWP nakazywał dowódcy 1 armii WP gen. broni S. Popławskiemu objęcie ochroną granicy południowej czterema dywizjami piechoty, które objąć miały następujące odcinki graniczne:

- 10 DP – Przesieka – Paczków; miejsce postoju dowództwa – Kłodzko,
- DP – Paczków – Cieszyn; miejsce postoju dowództwa – Koźle,
- 6 DP – Cieszyn – Piwniczna; miejsce postoju dowództwa – Wadowice,
- 8 DP – Piwniczna – Użok; miejsce postoju dowództwa – Krosno,

Wydany rozkaz naczelnego dowódcy WP określał także miejsce postoju dowództwa 1 armii WP w Katowicach, pozostawiał w odwodzie dowódcy 1 armii WP 13 DP (formowaną w rejonie Katowic) oraz wyznaczał linię rozgraniczenia między 1 i 2 armią WP wzdłuż linii: Przesieka – Jelenia Góra (dla 1 armii WP) – Legnica – Ostrów Wielkopolski (dla 2 armii WP). Ponadto zobowiązywał dowódcę 2 armii WP do wzmocnienia siłami 7 DP zachodniego odcinka granicy polsko-czechosłowackiej na wschód od Kopaczowa do Przesieki (w rejonie Szklarskiej Poręby).

Do połowy lipca 1945 r. wyznaczone rozkazem naczelnego dowódcy WP jednostki przegrupowały się w nowe rejony dyslokacji i przystąpiły do pełnienia służby granicznej.⁴⁶ Dowódca 2 armii WP realizując rozkaz naczelnego dowódcy WP, rozkazem operacyjnym nr 0024 z dn. 3.VII.1945 r.⁴⁷ nakazał 7 DP przejść przydzielony jej odcinek granicy południowej siłami 33 pp, przegrupowanego z Nysy Łużyckiej. 33 pp 7 DP po przekazaniu dotychczas ochranianego odcinka Mużaków – Pieńsk pododdziałom 11 DP⁴⁸ w dniach 4–7.VII.1945 r. w ciągu następujących dni obsadził odcinek Kopaczów – Przesieka. W związku z tym

⁴⁶ 32 pp 8 DP już 13.VII.1945 r. przystąpił do pełnienia służby granicznej na odcinku od (wyl.) Piwniczna do m. Ciechanie, luzując ochraniające dotychczas ten odcinek radzieckie jednostki Wojsk Ochrony Pogranicza; S. Rzepski, op. cit., s. 291. 14 pp 6 DP przystąpił do pełnienia służby granicznej 15.VII.1945 r. na odcinku Cieszyn – Zdatna; A. Stachula, *Szósta pomorska. Z dziejów Szóstej Pomorskiej Dywizji Piechoty 1944-1948*, Warszawa 1981, s. 253.

⁴⁷ CAW, III-1-29, s.37.

⁴⁸ Ibidem; S. Gać, *7 Dywizja Piechoty*, Warszawa 1971, s. 246.

10 DP przegrupowała swe pododdziały w kierunku wschodnim, przenosząc dowództwo z Jeleniej Góry do Kłodzka.

W ten sposób, w niespełna dwa miesiące po zakończeniu działań wojennych, granic zachodnich i południowych strzegło osiem dywizji piechoty, z których sześć (2,5,7,10,11 i 12) ochraniało tę część granicy, której losy miały jeszcze ostatecznie rozstrzygnąć postanowienia konferencji poczdamskiej.⁴⁹ Był to więc poważny atut w późniejszych przetargach odnośnie powojennych granic Polski. Dzięki stworzeniu przy obejmowaniu granicy zachodniej w pewnym sensie faktów dokonanych, delegacja polska w Poczdamie przedstawiając swój program terytorialny, miała w ręku liczący się atut politycznie i militarnie.

Inna była natomiast sytuacja na granicy wschodniej, północno-wschodniej i granicy morskiej. Granic tych strzegły bowiem jednostronnie wojska radzieckie, a w portach wybrzeża gdańskiego tworzona od 4.IV.1945 r. Milicja Morska.⁵⁰

W związku powyższym naczelné dowództwo WP nie wydzieliło do bezpośredniej ochrony granicy wschodniej, północno-wschodniej i granicy morskiej swych jednostek. Niemniej naczelné dowództwo WP rozkazem nr 00289/OP z dn.24.V.1945r.⁵¹ skierowało na wschodnie obszary Białostocczyzny, Lubelszczyzny i Rzeszowszczyzny trzy dywizje piechoty (1, 3 i 9), które jednak nie otrzymały zadań ochrony granicy jak to miało miejsce w przypadku dywizji skierowanych na zachodnią granicę. Skierowane tam dywizje otrzymały zadanie zwalczania zbrojnego podziemia polskiego i ukraińskiego.

⁴⁹ Konferencja w Poczdamie, była naradą szefów rządów W. Brytanii, Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej i ZSRR w dniach 17.VII-2.VIII.1945 r. Celem konferencji było ustalenie trybu likwidacji skutków II wojny światowej i podjęcia decyzji w sprawie losów Niemiec.

⁵⁰ Organizacja Milicji Morskiej na wybrzeżu gdańskim została usankcjonowana Zarządzeniem Głównego Komendanta Milicji Obywatelskiej nr 13 z dnia 12.VI.1945 r., na mocy którego powołano Milicję Morską jako organ ochrony granicy morskiej państwa. Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (CA MSWi A), 78-1, s. 63; G. Goryński, *Organizacja ochrony morskiej granicy przez Wojska Ochrony Pogranicza w latach 1946-1965. Wybrane problemy*, cz. I, „Problemy ochrony granic”, Biuletyn nr 9, Kętrzyn 1999, s. 53-55.

⁵¹ CAW, III –1-36, s. 179.

Mimo to ich dyslokacja w pasie przygranicznym, prowadzone działania zbrojne i służba patrolowa, a także kontrola ruchu osobowego i pojazdów mechanicznych zawierała elementy związane z ochroną pogranicza.⁵²

Po decyzjach konferencji poczdamskiej zaszły zmiany w dyslokacji dywizji na zachodniej i południowej granicy. Wiązały się one z rozwiązaniem dowództw 1 i 2 armii WP oraz utworzeniem na obszarze kraju siedmiu okręgów wojskowych. Zmiany te wprowadzał rozkaz naczelnego dowódcy WP nr 0208/org. z dn.22.VIII.1945 r.⁵³ Powołane okręgi wojskowe przejęły m.in. także obowiązki ochrony granic państwa z wyjątkiem Okręgu Wojskowego Łódź.

Kierujące do tej pory organizacją ochrony całej granicy zachodniej dowództwo 2 armii WP przemianowano na Poznański OW (nr III), powierzając mu do ochrony siłami 5 DP środkowy nadodrzański odcinek tej granicy.⁵⁴ 5 DP przekazując na swym prawym skrzydle odcinek Krajnik – Kostrzyn wcielonej do Pomorskiego OW (nr II) 12 DP i przyjmując na lewym skrzydle od będącej w składzie Śląskiego OW (nr IV) 11 DP odcinek Kosarzyn – Mielno w wyniku zaszłych zmian ochraniała odcinek: Kostrzyn – Mielno. Wchodzące dotychczas w skład 2 armii WP dywizje piechoty przekazała do powstałych OW: 12 DP do Pomorskiego OW nr II, a 7 i 11 DP do Śląskiego OW nr IV.

Dowództwo 1 armii WP stało się podstawą Śląskiego OW nr IV z siedzibą w Katowicach, obejmującego ochroną część granicy zachodniej, południowo-zachodniej oraz część granicy południowej. Ze składu jednostek okręgu przekazano do Łódzkiego OW nr VII ochraniającą dotychczas odcinek granicy Cieszyn – Piwniczna 2 DP. Odcinek ten przejęła będąca w dyspozycji dowódcy Śląskiego OW 13 DP. Pełniące służbę na dotychczasowych odcinkach granicznych 6 i 8 DP, dowództwo Śląskiego OW przekazało Krakowskiemu OW nr V. W wyniku zaszłych

⁵² Rozkaz NDWP nr 00292 z dn. 27.V.1945 r. CAW, III-1-36, s.188. Rozkaz NDWP nr 00298/OP z dn. 2.VI.1945 r. CAW, III-1-36, s. 195. Rozkaz NDWP nr 00299 z dn. 2.VI.1945 r. CAW, III-1-36, s.200.

⁵³ CAW, Sztab Główny, t. 84, s. 14.

⁵⁴ CAW, III-446-18, s. 268.

zmian dywizje piechoty Śląskiego OW w liczbie czterech (7, 10, 11 i 13) pełniły służbę na następujących odcinkach granicznych:

- 11 DP – Mielno – Pieńsk,
- 7 DP – Pieńsk – Przesieka,
- 10 DP – Przesieka – Paczków,
- 13 DP – Paczków – Myto.

Wcielona do Pomorskiego OW nr II, 12 DP do połowy października 1945 r. pełniła służbę graniczną wzdłuż prawego brzegu Odry, bowiem odcinek granicy biegnącej od Świnoujścia do Zalewu Szczecińskiego i dalej ku południowi – do Odry w rejonie Gryfina, znajdował się pod administracją niemiecką.

Dokonana reorganizacja WP związana ze stopniowym przechodzeniem sił zbrojnych na pokojowy okres służby i szkolenia spowodowała, że na przełomie września i października 1945 r. zachodnią i południową granicę Polski od wybrzeża Bałtyku aż po pogranicze polsko-radzieckie w Bieszczadach ochraniało osiem dywizji piechoty, z czego: jedna z Pomorskiego OW (12 DP), jedna z Poznańskiego OW (5 DP), cztery ze Śląskiego OW (7, 10, 11 i 13 DP) i dwie z Krakowskiego OW (6 i 8 DP).

Powyższy stan rzeczy z jedną tylko zmianą, dokonaną w połowie października 1945 r. na odcinku 12 DP (Pomorski OW), przetrwał do listopada 1945 r., tj. do chwili przekazania służby granicznej sformowanym oddziałom Wojsk Ochrony Pogranicza.

Wzmiankowana zmiana na odcinku granicy ochranianej przez 12 DP wiązała się z podpisaniem 21.IX.1945 r. w Schwerinie porozumienia dotyczącego przebiegu linii granicznej w rejonie Szczecina między dowódcą radzieckich wojsk okupacyjnych w Niemczech marszałkiem Gieorgijem Żukowem a delegacją polską w składzie: prezydent Szczecina Piotr Zaremba i wojewoda zachodniopomorski płk. Leonard Borkowicz.⁵⁵ W myśl podpisanego porozumienia władze polskie mogły przystąpić do obsadzenia tego 50-km lądowego odcinka granicy polsko-niemieckiej z dniem 4 października 1945 r.⁵⁶

4 października 1945 r. lądową granicę w rejonie Szczecina na polecenie prezydenta Szczecina, P. Zaremby, obsadziły pododdziały 11 pułku

⁵⁵ P. Zaremba, *Walka o polski Szczecin*, Wrocław 1986, s. 337-341.

⁵⁶ AMSZ, z.18, w. 27, t. 407, s. 1-3; P. Zaremba, op. cit.

KBW⁵⁷, które pełniły służbę graniczną do połowy października, kiedy to przekazały ochraniający odcinek pododdziałom 12 DP. Niestety, gdy władze polskie w umówionym terminie przystąpiły do obejmowania pozostałego wyznaczonego porozumieniem z 21.IX.1945 r. obszaru, władze radzieckie poinformowały przedstawicieli polskich, że na rozkaz marszałka G. Żukowa zatrzymują w swej administracji obszar w rejonie Polic, gdzie znajdowała się instalacja fabryki benzyny syntetycznej, którą Rosjanie zamierzali zdemontować. Tym samym na przeciąg prawie roku, tj. do 25.IX.1946 r., w obrębie granic polski istniała administrowana przez władze radzieckie enklawa policka.⁵⁸

12 DP wzmocniona szwadronem ułanów 1 Warszawskiej Dywizji Kawalerii w dniach 14-15 października 1945 r. przejęła od 11 pułku KBW lądową granicę w rejonie Szczecina oraz pozostałą część 50-km lądowego odcinka granicy polsko-niemieckiej, przegrupowując się na obszary zaodrzańskie. Odcinek granicy od Gryfina do Nowego Warpna obsadził 41 pp, a na wyspie Uznam – przydzielony szwadron kawalerii. Pozostałe pododdziały nadal pełniły na wschodnim brzegu Odry oraz w rejonie Kamienia Pomorskiego służbę na starym zarysie granicy. Przyczyną utrzymywania tego stanu rzeczy była potrzeba uniemożliwienia przechodzenia Niemców, którzy mieszkali pomiędzy obydwoma granicami, na terytorium Polski.

Ochrona granic państwa jednostkami liniowymi była rozwiązaniem doraźnym, wynikającym z potrzeby chwili. Takiego stanu rzeczy nie można było utrzymywać przez dłuższy okres, jako że jednostki liniowe nie były przygotowane do służby granicznej zarówno pod względem wyszkolenia specjalistycznego, jak i strukturalno-organizacyjnym. W związku z tym nie dawały gwarancji należytej ochrony granic wobec wzrastającej przestępczości granicznej.

⁵⁷ P. Zaremba, *Wspomnienia prezydenta Szczecina 1945-1950*, Poznań 1977, s. 267, 288, 296, 299-300.

⁵⁸ P. Zaremba, *Walka...*, op. cit., s. 374-375. Podaje on także, że począwszy od maja 1946 obszar tej enklawy był sukcesywnie zmniejszany aż do ostatecznej likwidacji 25.IX.1946.

Prochwicz Jerzy; Wojsko Polskie w ochronie granic Polski (w pięćdziesiątą rocznicę objęcia ochroną granic przez jednostki 2 Armii WP), w: Problemy Ochrony Granic. Biuletyn nr 13 (2000), s. 21 – 37.